

ФОРМУЛИ ВВІЧЛИВОСТІ ЯК ЕТИКЕТНО- ПСИХОЛОГІЧНІ КАТАЛІЗАТОРИ ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИН

(НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ ДО В.ГНАТЮКА)

Питання мовленнєвого етикету, який вербально обслуговує етикет поведінки окремої людини і народу загалом все частіше привертає увагу дослідників (етнологів, психологів, мовознавців та ін.). Дослідження формул ввічливості дає змогу виявити взаємозв'язки між мовленням і психологією людей, особливості національної специфіки мови тощо.

Національний мовленнєвий етикет — це психологічне середовище народу, його культурний клімат, який формує і рівень свідомості і ставлення до близьких. Формули ввічливості можуть бути об'єктом окремих досліджень як з погляду їх соціальної зумовленості, стилістичної характеристики чи експресивності, синтаксису, так і з погляду властивих їм конвенцій уживання в конкретному мовному середовищі.

У виробленні правильного інтелігентного мовлення велику роль відіграють літературні таланти. Їхні думки, слова, висловлювання стають надбанням народу.

Володимир Гнатюк своїм творчим генієм розкрив і реалізував глибокі потенції і можливості української мови, які підтверджують, що вона придатна для вираження найвищих духовних надбань людини, світової культури і мистецтва.

Вчений підняв на високий рівень народно-поетичний словник, народно-поетичну українську образність, уміло поєднав їх із багатством національної мови та культури.

Матеріалом дослідження ми обрали листи до Володимира Гнатюка його сучасників та однодумців — Ольги Кобилянської та Марка Черемшини.

Адресанти В.Гнатюка — талановиті і самобутні письменники кінця XIX — початку XX століття, об'єднані з адресатом спільністю творчих інтересів.

Вивчення їх епістолярної спадщини відкриває нові грані творчої та громадської діяльності відомого фольклориста й етнографа, одного з редакторів «Літературно-наукового вісника» Володимира Гнатюка, а також мовні особливості.

Особливий інтерес становлять у цьому аспекті так звані конструкції мовленнєвого етикету, в яких відбито менталітет, психологію та культуру українського народу.

Крім фактора адресата, вибір тієї чи іншої формули мовленнєвого етикету залежить від особистих уподобань автора. Ведучи ділове листування з редакцією «Літературно-наукового вісника», Марко Черемшина звертається безпосередньо до головного редактора.

Серед зафіксованих нами звертань Марка Черемшини до Володимира Гнатюка переважає форма *«пане редактор»*, що свідчить про офіційний характер їхнього листування.

Підкреслюючи добрі, товариські стосунки, а також своє шанобливе ставлення до В.Гнатюка, адресант поширює звертання *«пане редактор»* означальними компонентами *«високоповажний»*, *«високодостойний»*, як-от: *Високоповажний пане редактор!* (22 квітня 1922 р.) [3, 362]. *Високодостойний пане редактор!* (6 січня 1925 р.) [3, 365].

Підкреслюючи приналежність до «одного племені», спільність у думках, Ольга Кобилянська використовує у своїх листах до Володимира Гнатюка формулу *«товаришу»*, часто у поєднанні з прикметниковими означеннями: *«високоповажний»* — як до людини, яка викликає у письменниці повагу; *«шановний»*, — виявляючи велику пошану і прихильність; *«ласкавий»* — для вираження свого ніжного приятельського ставлення як до людини чуйної, інтелігентної та доброзичливої. Наприклад: *Високоповажний товаришу* (20 червня 1901 р.) [2, 483]. *Не гнівайтесь, ласкавий товаришу, що я звертаюся з тою просьбою до Вас, але дійсно не знаю, до кого б з тим удатися* (3 червня 1905 р.) [2, 579]. *Тож зрозуміте, шановний товаришу, що я се вже вдруге не можу зробити* (9 червня 1905 р.) [2, 578].

Висловлюючи приязнь до В.Гнатюка — людини освіченої, культурної, мудрої, письменниця використовує звертання *«пане»*, яке поширюється означеннями: *Високоповажний пане!* (4 грудня 1903 р.) [2, 557]. *Пишете, ласкавий пане, що українці засиплять нас творами і кралицями і дишевними* (4 грудня 1903 р.).

Таким чином, зафіксовані формули звертань до В.Гнатюка, що є своєрідним вступним акордом до подальшої розмови у тексті листа, створюють певну тональність і ритм усього листа, засвідчують шанобливе, прихильне ставлення адресантів до вченого. Виважений кожний варіант етикетного звертання репрезентує нам адресата як інтелігенту, виховану, добродушну, сродовану людину, друга і порадника.

У листах О.Кобилянської до В.Гнатюка кількома зразками представлені і формули *«подяки»*. Найчастіше вживається формула подяки від першої особи з компонентом *«дякую»* у контекстуальному оточенні. Щирість, сердечність підкреслює обставинний компонент способу дії *«сердечно»*, напр.: *Книжку «До світа» я одержала і сердечно дякую* (4 грудня 1903 р.) [2, 558].

Компонент *«дуже»* надає таким етикетним висловлюванням відтінку виняткової ввічливості, як-от: *Дуже сердечно дякую за Ваші щирі запитання до Вас, до Криворівні* (2 липня 1901 р.) [2, 485]. У цих словах подяки, що завжди були формулою людських взаємовідносин, О.Кобилянська виражає свою сердечну чуйність до зробленого для неї добра зі сторони В.Гнатюка та висловлює побажання, *«щоб добрій людині завжди було супутником добро»* [1, 191].

Висловлюючи прохання Марко Черемшина і Ольга Кобилянська виявляють делікатність, чемність і шанобливість до В.Гнатюка. Фіксуємо формули

прохання із словом «прошу» як без «супроводжуючих» форм ввічливості, так і з ними. Наприклад, слово *«ласкаво»* перетворює цю конструкцію в окрему, спеціалізовану формулу етикету, як-от: *І прошу ласкаво казати мені донести, чи він вислав Вас щось, чи ні* (4 червня 1926 р.) [3, 375]. Також *прошу ласкаво мати бачність на тес, щоби мос ім'я не друкувалося «Кобилляньска», а просто «Кобилляньска»* (14 травня 1905 р.) [2, 575].

У листі О.Кобилляньської від 2 липня 1901 р. фіксуємо самотужку, більш офіційну спонукальну формулу (прохання): *Будьте вже такі добрі і займіться і дальше отсією моєю справою, я з довір'ям і пошануванням звертаюсь до Вас, та закінчіть се до 10* [2, 485].

Звертаючись до В.Гнатюка з різними проханнями, його адресати використовують ввічливі звороти, в яких виявляється їх повага до гідності вченого, шанування в ньому щедрості, незалежності, інтелігентності, висловлюють свою довіру як до людини, яка вміє «почути людське благання і відповісти на нього» [1, 192].

У мистецтві гречності чи не на першому місці стоїть уміння вибачатися, фактичною формою якого є визнання власної провини. У своїх листах до Володимира Гнатюка Марко Черемшина з цією функцією використовує структуру *«Вибачайте»*, як-от: *Вибачайте за спізнєння, яке спричинив властиво т. Стефаник. Вибачайте також за невадальність своїх зусиль у т. Стефаника* (4 червня 1926) [3, 375]. Цю ж функцію виконує сполучення *«прошу вибачення»*: *Прошу вибачення за сей рік моєї недуги, конфліктів з владою (проти мене ведуться весь рік заходження і слідство о злочин!) та й сім'ю і прошу принести до відома мос приречення поправи в близькому часі* (6 січня 1925 р.) [3, 365].

Вибираючи прощальні слова, Марко Черемшина та Ольга Кобилляньська вдаються до своєрідних, оригінальних кінцівок листів, враховуючи ступінь знайомства з Володимиром Гнатюком, особливості взаємин тощо. Деякі із зафіксованих формул прощання уже застаріли і вийшли з активного вжитку, властиві тільки епістолярію. Майже всі прощальні конструкції містять елемент виявлення поваги, прихильності, як-от: *З глибоким поважанням Марко Черемшина* (1 жовтня 1923 р.) [3, 365]. *Пишуть з правдивим поважанням Ольга Кобилляньська* (2 липня 1901 р.) [2, 485]. Оригінальною є тавтологічна конструкція *«здоровлю здоров'ям»* і *«кляняюсь добрим здоров'ям»*, напр.: *Здоровлю Вас добрим здоров'ям і шлю глибокий поклін* (4 червня 1926 р.) [3, 375]. *Кляняюсь до Вас добрим здоров'ям і остаю з правдивим поважанням Семанок* (20 березня 1923 р.) [3, 363].

У листах О.Кобилляньської до В.Гнатюка вживається формула прощання з елементом передачі вітань, сердечних поздоровлень через адресата іншим особам, наприклад: *Вашій вельмишановній пані, як і панству Франкам прошу від мене сердечне поздоровлення передати* (2 липня 1901 р.) [2, 485]. *Здоровлячи Вас і Вашу високоповажну добру пані, якнайсердечніше пишуть з правдивим поважанням Ольга* (20 червня 1901 р.) [2, 484].

Як бачимо, система ввічливості в епістолярній спадщині М. Черемшини та О. Кобилянської позначена певними особливостями, зумовленими специфічною епістолярною жанрою, а також індивідуальними уподобаннями адресантів. Дотримуючись мовленнєвого етикету у листуванні з В. Гнатюком, автори передусім засвідчують свою шанобливість і уважність до нього. Розглянуті листи написані з глибокою повагою, без «фамільярності», засвідчують захоплення Володимиром Гнатюком як принциповим, незалежним, мудрим редактором «Літературно-наукового вісника», підкреслюють такі його риси характеру як доброзичливість, інтелігентність, освіченість, високу професійність.

Розглянуті ввічливі звороти вказують на багатогранність культурного розвитку нашого народу, визначають загальний характер і етику людських стосунків, виразно засвідчують особливості менталітету й інтелектуально-мислительної діяльності нашого народу.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. — Т. 2. — К.: Радянська школа, 1976. — С. 191-192.
2. Кобилянська О. Твори в п'яти томах. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. — Т. 5. — С. 247-659.
3. Черемшина М. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи. — К.: Наук. думка, 1987. — С. 356-380.

*Ольга Мигoliniць
Ужгород*

ДО ПИТАННЯ ПРО АРГО ПОДІЛЬСЬКИХ ТА ВОЛИНСЬКИХ ЛІРНИКІВ

Ім'я В. Гнатюка пов'язують не тільки з фольклористикою та етнографією, а насамперед з мовознавством. Його перу належить незчисленна кількість наукових студій, що стосуються різних галузей мовознавчої науки. Цікавили його проблеми української діалектології, стилістики, культури мови, правопису, лексикології тощо. Не залишались поза увагою науковця й питання соціолінгвістики.

Так, 1896 р. В. Гнатюк з допомогою І. Франка укладає з власних записів і випускає у світ першу свою фольклорну збірку «Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т.п. про лірників повіту Бучацького» [1], у якій подає словник аргю подільських лірників.

Із вступної частини збірки ми дізнаємось про ремесло лірників. Виявляється, щоб стати лірником, потрібно було пройти відповідну науку. На це